

A Pozsonyi Codex nyelvi sajátosságai.

A Pozs. C. eredetije a pozsonyi sz. Ferencz-rendiek birtokában volt, jelenleg azonban lappang valahol vagy talán már el is pusztult. 1837-ben Gyurikovits György felügyelete alatt egy másolata készült s ez a másolat van a Nyelvemléktár XIII. kötetében lenyomatva. Az eredeti codex két első része 1520-ban készült, a harmadik rész iratásának ideje bizonytalan (l. a Nyelvemlt. XIII. kötetének előszavát).

Codexünk tartalma a következő:

1. « . . . Jesusrol walo tyzen ewih yeles ymadssagh. » és « Ez ymadchygoknak Ayanlasarol walo ymadchyg. » Ez a tizenöt imádság az ajánlással együtt a másolat első tizenhat lapját foglalja el. Szó szerint megvannak a GyöngyC.-ben (7—24. ll.) és a ThewrC.-ben (1—34. ll.); nem szó szerint való egyezéssel találhatók ez imádságok (más ajánlással) a Czech C.-ben (1—42. ll.), a WinklC.-ben (246—260. ll.) és a Kriza C.-ben (5—65. ll.).

2. Búcsús imádságok (szám szerint hét) egy cím alatt. Megvannak a Peer C.-ben (176—180. ll.) és a ThewrC.-ben (206—209. ll.).

3. « Egh aytatos ymachyagh » (3 sor).

4. « Nagh buchus imachagh. . . » (3 sor); ugyanez később latinul is. A 2., 3. és 4. szám alatt említett imádságok a másolatnak 17—19. lapjait foglalják el.

5. Evangéliumok fordítása (19—23. ll.) és pedig: *a*) kis karácsonyi evang. Luk. II. 21; *b*) vízkeresztí ev. Luk. II. 42—52; *c*) húsvéti ev. Márk XVI. 1—7; *d*) úrnapi ev. János VI. 56—59.

6. « . . . az Ziz Marianak epesegherol walo aytatos imachagh » a másolat 23—31. lapjain. Ez a hosszú imádság megvan a Czech C.-ben (104—122. ll.), a FestC.-ben (142—160. ll.) és a NagyszC.-ben (382—391. ll.); egyezésük ugyan csak tartalmi, de így is hasznát vehetjük codexünk homályos helyeinek felderítésében.

7. Ismét három búcsús imádság (egy címmel); kettő magyarul, egy pedig, az előbb említett nagy búcsús imádság eredetije, latinul. Az első imádság tulajdonképpen versfordítás, mely megvan a Peer C.-ben

(288—289. l.), a GyöngyC.-ben (25. l.) és a TelC.-ben (361—363. ll.); a második imádság megvan a WinklC.-ben (356. l.) és a GyöngyC.-ben (26. l.).

8. Búcsús imádság.

9. Egy latin Mária-imádság és egy latin búcsús imádság, melyhez az írónak vagy másolónak rövid kérése van kapcsolva magyar nyelven.

A 7., 8. és 9. szám alatt említett imádságok a másolat 32—36. lapjait foglalják el.

10. A következő daraboknak közös czíme: «wrwnknak zenth thestenek hozzank walo wetelerwl ygen zep ymaczag. . .» (37—52. ll.). Itt öt imádsággal van dolgunk. Az első ezekkel a szavakkal kezdődik: «O en edes es zerelmes therentem es meg waltho wram yesws crystws. . .» Nyilván Jézushoz szóló imádság (37—38. ll.). Megtalálható a ThewrC.-ben is: 156—159. ll. — A második, mely így kezdődik: «Oh en edewsegews wram yesws chrystus. . .» szintén Jézushoz szól (39—41. ll.) és arról nevezetes, hogy negyedik sorának s egyszersmind befejezetlen mondatnak a közepén egészen más (de szintén Jézus-) imádságba csap át. Az az imádság, melynek itt csak negyedfél sora olvasható, teljesen megvan a ThewrC. 159—163. lapjain; a másik pedig ugyancsak a ThewrC. 304—307. lapjain. — A harmadik és negyedik már Mária-imádságok, a mint bekezdésük is mutatja: «wagyon mondasom az te dedes zywedhez oh marya. . .» (41—46. ll.) (a ThewrC.-ben: 94—103. ll.) és «Idwezlegy te oh zep tewysk nekewl walo rosa. . . oh marya. . .» (46—47. ll.) (a ThewrC.-ben: 89—91. ll.). Erre következik Vásárhelyi András cantilenájának hét sora (a Peer C.-ben: 331. l., a TherwC.-ben: 77. l.). Az ötödik imádság ismét Jézushoz szól: «oh mennek es fevldnek terewteye (e h. teremteye) wram iesws cristus. . .» (48—52. ll.).

A helyesírás és nyelvi sajátosságok különbözését tekintve codexünket három főrészt kell osztanunk; ezek a részek pedig a három különböző másolótól másolt részeknek felelnek meg (l. a Nyelvemlt. XIII. kötetének előszavát). Az első főrész a másolat 1—16. lapjáig terjed, a második rész a 17—36.-ig, a harmadik rész a 37—52.-ig.

A második rész ugyanis a többi kettővel szemben az ö, ő-t alul vonásos o (o)-val, az ü, ú-t felül ékezett v, w (v, w)-vel is írja; a harmadik rész ev jeggyel is él néha az ö, ő jelelésére. Különbség van az egyes részek közt a cz, cs jelölésében is. Az első részben a cs-t chy-nak, a cz-t ch-nak találjuk írva kevés kivétellel; a második rész külön betűvel nem él e két hang jelelésére, a cs-t is, meg a cz-t majdnem mindig csak ch-val jeleli; a harmadik rész szintén nem különbözteti e két hangot külön betűvel, de kiemelendőnek tartom, hogy a Jézushoz szóló imádsá-

gokban *cz*-nek, a Máriához szólókban pedig *ch*-nak találjuk írva mindakettőt. Az *u* és *v* jegye a két első részben *w*, *v* és *u*, a harmadik részben majdnem kizárólagosan csak *w*. A magánhangzók hosszúságának jelelésében leginkább a második rész tűnik ki, mely olyan szavak magánhangzóinak hosszúságát őrizte meg, melyeket most már röviden ejtünk. A második és harmadik rész itt-ott a «mely» vonatkozó névmással is él, míg az első rész helyette mindig csak a «*ki*»-t használja. A második rész dialektikus sajátságaihoz tartozik az *i* használata a mai köznyelvi *é* helyett. A harmadik rész meg *ö*-vel él a mai köznyelvi *ö* helyett.

Azt tartom, hogy az elősorolt adatokkal eléggé meg van okolva a codex nyelvének a felvett három rész szerint való tárgyalása. Az e codexből vett idézeteknél ennélfogva mindig három szám áll: a római I, II, III a codex főrészeit, az első arabs szám a Nyelvemít. XIII. kötetének lapszámát, a második arabs szám pedig a sorszámot jelöli.

A) Hangtani sajátságok.

I. Magánhangzók.

1. Magánhangzók megőrzése és hiánya.

A magánhangzók megőrzésében és hiányában egyaránt mutatkoznak egyrészt eredetibb állapot, másrészt még a mainál is előbbre haladott fejlődés. De codexünk e tekintetben általában véve a mai állapotot mutatja.

Eredeti *i* van megőrizve ebben a szóban: *mezítelen*; *mezytelen* I. 108. 6, III. 124. 15; ennél teljesebb alakot őrzött meg a második kéz: *mezeytelen* II. 118. 33; — eredetibb alaknak tartandó továbbá: *kayalt* I. 109. 10, II. 118. 37. — Eredeti tővégi magánhangzó a következőkben van megtartva: *fayadalma* II. 117. 5; — *wigassag* I. 108. 1, II. 121. 13, III. 128. 1 stb.; — *wrewsadan* olv. *uruzásban* III. 129. 12, ma: *orzásban*; — *eletheth* III. 127. 21, ma: *éltet*; — *kayaltas* I. 109. 10; *ymadach* imádasz II. 118. 8; — *thamadoth* II. 116. 16; *mondotta* II. 116. 20; *mondothath* III. 130. 17; *ala zalloth* II. 116. 29; — *zallatod* II. 113. 27 (v. ö. *mented* II. 114. 2, *ilthed* II. 114. 13). — A képzők közül az-*ít* igeképzőnek és a *-talan*, *-telen* fosztóképzőnek maradt fenn teljesebb alakja a különben uralkodó rövidebb mellett (l. a szóképzésnél). — A ragozásban a befejezett jelen többes sz. 3. sz.-nek tárgyatlan alakja, a fölszólfító és föltételes mód tárgyas alakjai, továbbá az *-ért* rag s talán a *meg* (megi) igekötő őrizték meg eredetibb teljességüket (l. a ragozásnál).

Kétesek: *myndenewth* III. 124. 12 a *rendes myndent* helyett; — *huzatalak* e h. *huzalalak* húz(a)lalák I. 106. 23; v. ö. *zagattalol* e h. *zagattatol* I. 106. 6, továbbá GyöngyC. 12 *hwzlalak*, ThewrC. 9 *hwzlanak*.

Eredetibb állapotot a magánhangzók hiányában jelesen ott találunk, a hol a magánhangzó csak újabban fejlődött az ejtés könnyébbítésé végett. Codexünk ide tartozó alakjai ezek:

orzaglaz I. 112. 14, 31, II. 122. 16, III. 130. 24; *eerdeumlyenek* III. 125. 26; *erdemletek* III. 126. 33, 35; 127. 16; — *eltewrle* III. 127. 2; *erzettek* III. 127. 4; *erzel* III. 127. 34; — továbbá az -alom, -elem képző -elm alakja, végre a középfok képzőjével ellátott melléknevek, pl. *feyerbh* II. 121. 10.

A mainál előbbrehaladott fejlődésben találjuk a következő összevont alakokat:

lewl I. 105. 7; *leel* III. 127. 11; *leez* I. 107. 30; *lewn* II. 115. 18; *lön* II. 117. 29; *len* II. 118. 6; III. 126. 8; 127. 5; 128. 10; *leen* III. 128. 11, 12; — *thön* II. 118. 34; — *venek* II. 116. 8, ma: bevének; — *beewyd* II. 122. 15, ma: bevidéd; — *sokswg* I. 109. 22.

2. Eredeti hosszú magánhangzók.

A magánhangzók hosszúsága codexünkben ritkán van jelölve, a jelölésben azonban mégis leggyakrabban a hosszú *é*, ill. *ê* hang részesül. A mai használattól eltérő hosszúságot találunk a következő szavakban:

I. *teen* magadnak 105. 25, 30, v. ö. *thee* te II. 117. 5 és a téged-beli hosszú *é*-t; — *kedeegh* 108. 12, ma: pedég; — *zerelmeel* 109. 23, ma: szerellemmel, v. ö. a vélem, veled, vele alakokkal; — II. *bee* 113. 29; 114. 5; 115. 3, 13; 118. 26, 27; 119. 3. 18; 120. 23; 122. 2, 7, 14, 15; ma is hosszan ejtik némely vidéken, pl. bémeigyok; kőzybee 122. 9; — *eel* 116. 18; 118. 38; 119. 7; 122. 3; — *feel* 118. 23; — *lee* 116. 12; 118. 23, 38; — *dee* 114. 6; *eez* 114. 13; 116. 29; 119. 34; 120. 20; — *nee* 113. 28; — *thee* 117. 5. — III. *meeyl* 128. 16.

3. Hangrendi sajátságok.

A hangrendi illeszkedés még nem történt codexünk következő alakjaiban:

zerenchath II. 120. 29; v. ö. ószl. *sreča*; — *angelthwl* II. 113. 11; *angeli* II. 117. 24, de: *angyalthwl* II. 115. 5; v. ö. ószl. *andjelü*; — még nem illeszkedett a -*szer* rag ebben az egy példában: *sokzer* III. 129. 8; továbbá a -*be* rag ebben: *templombe* II. 122. 2.

Íráshiba: *fyadtewl* e h. *fyadtwl* III. 128. 6.

Érdekes a codexirodalomban gyakori *menna* alak: *mennanal* III. 126, 16; a második kéznél: *mannath*; v. ö. héber *mannah*.

Hátsóhangú *o* van a *katroncza* szóban: *katronchayaua* I. 106. 2, ma: *katrincza*. — A -*dék* képző mellett előfordul az illeszkedett -*dok* képző néhány hátsóhangú szóban (l. a szóképzésben).

4. Hangszínbeli sajátságok.

Míg codexünk az eddigiekben kevés tanulságot nyújt, addig hangszínbeli sajátágaiban a mai köznyelvtől sok esetben eltérő állapotot

mutat. Ez az állapot a mainál részint eredetibb, részint újabb fejlődésű. Több ritkábban előforduló hangszínbeli sajátyságon kívül főleg a mellső hangoknak egyrészt nyiltabb (*ë: i, é: í, ö: ü, ő: ú*), másrészt ajakműködés nélkül való ejtésében (*i: ü, ë: ö, é: ő*), találunk eredetibb helyzetet. Újabbszerű fejlődést mutat a második kéz dialektikus *i*-je mai *é* helyett és a harmadik kéz *ö*-je mai *ë* helyett.

I. A nyelv függőleges mozgásában a maitól eltérő helyzet:

a) zártabb hangzók:

u: o (régi *u: mai o*). Tudvalevő dolog, hogy régi nyelvünk a mainál egy fokkal zártabban ejtette a rövid hangzókat. Ez az ejtés általános volt Árpád-kori nyelvünkben; a mi codexünkben már csak egy-két példában található.

I. *unuru* 105. 12; — de: *zomoro* 105. 13, 110. 31 | *urwossagh* 109. 19; de: *orwos* 106. 30 || *nagywb* 107. 25.

II. *urwossagh* 113. 14 | *chwda* 119. 23, 121. 28; *chwdal* 115. 20; de: *chodal* 115. 21 || *wagywk* 117. 16; de: *vagyok* 120. 5 || *martirum-sagh* 114. 16 | *ewangelium* 115. 7; de: *ewangelyom* 115. 1, 8 | *lilium* 121. 9 | *Janus* 116. 21 |

III. *wreusasban* (olv. *uruzásban*) 129. 12. *or(o)zásban* | *haburusag* 129. 11 || *yeswsurum* 125. 15; 31; v. ö. *gondum* GyöngyC. 68, *leyanium* PéldK. 85 |

ú: ó. E hangszíni sajáttság csak a *-tól* rag *-tül* alakjában van meg, mely az első és harmadik kéznél a *-tól* alakkal vegyesen fordul elő; a második kéz azonban csakis a *-tül* alakot használja. A *-ból* és *-ról* codexünkben ép úgy, mint más nyelvemlékeinkben, melyek a *-tül* alakkal élnek, következetesen *ó* hangzóval található.

I. *kenyatzul* 106. 16 | *talpattul* 107. 2; de: *talpadtol* 109. 21 |

II. *angyalthul* 115. 5 | *fyadtul* 119. 29, *fyadthul* 120. 15 | *cristus-thul* 119. 29, *xpusthul* 120. 15 | *kenthul* 121. 4 | *sydokthul* 122. 2 | *Iwdastul* 122. 3 | *thanoktkul* 122. 7 | *kennyatzul* 122. 13 |

III. *yothul* 125. 26 | *yaythul* 129. 11; de: *byrodalmathol* 125. 25 |

o: a. L. az *u: o* alatt mondottakat.

III. *hewolkodo* 129. 14 | *megholtham* 130. 9 |

i: é. Újabbszerű fejlődés, mely a mai felső-tiszai és esztergomi nyelvjárások sajátja. E dialektikus hangszíni sajáttság codexünk második részét jellemzi.

I. *pyntek* 105. 26 | *dychired* 112. 8 |

II. *ytál* 114. 4; 7; 119. 9; 119. 20 | *meghkörnykez* 117. 24 | *myltho* 117. 29; de: *mélthosagos* 120. 19 | *kesyrtet* 118. 20; de: *keseres* 118. 30 | *lylek* 119. 16; de: *lelek* 117. 23; 24, 27 | *ryzedek* (olv. *riszesedék*) 119. 22 | *bezyd* 119. 22 | *chwda thythel* 119. 23; *eleegh tythel* 120. 19 | *wigezeth* 119. 26 | *remynlem* 119. 28; de: *remenlem* 120. 14 | *ides* 120. 4; *ydesseghes* 120. 5; de: *edes* 119. 29 | *y leth* 121. 18; de: *elek* 116. 28; *eel* 116. 28; 31; 122. 16 | *yrettemys* 123. 9; *fayadalmayrth* 117. 5; de: *körözthóderth* 122. 12; stb. || *mikíppen* 116. 19; de: *mikeppen* 116. 27; stb. | *megh repedezys* 119. 6; *yelenys* 119.

13; keremys 120. 15; de: themetes 119. 5; stb. | dychesyghes 119. 24; dyehőség 121. 13; de: dycheseghes 119. 26; stb. | fel menyl 117. 5 |

III. dyhessyg 129. 10 |

ű: ő, (ü: ö). Ide tartozik a *-tűl*, *-rűl* alak a *-tól*, *-ről* mellett (az utóbbi az első kéznél még *-rél* alakkal is található.)

I. ellensegymtwl 107. 19; gyermeksegymtwl 112. 24; de: zywed-tewl 106. 17; tetettewl 110. 9 | helrwl 111. 15; de: epesegedrewl 105. 9; fewldrewl 106. 31 || Kétes: bulsege 111. 25, bőséggel; de: bewseges 110. 14; bewsegest 111. 21 |

II. ẽ, 115. 6; 116. 24; 27; 117. 8, 8; 116. 28; 118. 19; de: 6 115. 14; 21; stb.; 6teth 115. 16; stb.: ewteth 115. 15; kũnyeben 120. 7, könnyeben. E szó a régiségben a következő alakokkal található: kũnyũnyũ, kũnyũ, kũnyũũ, kũnyũũũ (vö. ẽsmer és ismer, mẽnd és mind stb., másrészt ẽsmer és 6smer, ẽrẽm és 6r6m stb.); idves és 6dv6s, fige és fũge stb.). — A *-t6l* csak egy példában hangzik *-tũl*-nek: bynthwl 120. 20; de: bynth6l 120. 3.

III. gywneyrkewdny 125. 3; (vö. gyũn6rkedik Mel: Sz. Ján. 531;) de: gyewnyerewseg 126. 16, gyenerwseg 127. 8, gyenerkewttes 129. 34 | kewnyurewletes 125. 8; de: kenyervletes 128. 34, stb.; — v. 6. gi6niũrũseg Mel: Sz. Ján. 531, keniregyen LevT. I. 26 | erwd 126. 6; de: erews 125. 5; 129. 29; 31 és eressege 126. 6; — v. 6. erũ Mel: Sz. Ján. 249, erũssen MA: Bibl. V. 36; továbbá: *-rél*, *-r6l*, *-rũl* | wetelerwl 125. 8; de; remekrewl 127. 3, kyrewl 127. 36; az els6 kéznél: keserwsegrel I. 105. 20; 107. 24, stb. | wetekthwl 130. 13; de: tewled 130. 19 |

b) nyiltabb hangzók:

a: o. II. bodaghsagos 120. 25; de: bodogsagos 118. 2 || varass 118. 10 | lee fordittatat 116. 12.

III. mastan 124. 4; 127. 36 || aranyas 126. 15 |

o: u. — Eredetibb o-t 6r6z6tt meg az onszol ige, továbbá az 1. és 3. szem. tb. sz. birtokos személyrag.

I. onzonlak 107. 18 || raytonk 107. 27; de: kewansagwnk 108. 25; walchagagunk 111. 8 | lakozasok 107. 26 |

II. uronk 118. 17; 32; 119. 29; stb. wr6nk 120. 5; de: vrunk 118. 6; 13; azzonywnk 121. 8 | ayandekozasok 118. 9 |

III. holthonk után 128. 17; de: wr6nk 124. 1 | tanaczok 125. 13; alnokssagosok 125. 28 |

6: 6. — Az 6 eredetibbnek mutatkozik a következ6 alakokban:

I. zomoro 105. 13; 109. 16; 111. 33; de: zumuru 105. 12; zomorũ 108. 15; 109. 7 | tanok 105. 24 || archyol 105. 29; archol 106. 3 |

II. thanok 122. 7 || nyomor6lth 119. 35; de: nyomorweth 117. 14 || archol 118. 25. |

III. gyohad 124. 17 | thanok 125. 21 |

Kés6bbi fejl6d6sũ (?) az 6 ebben:

bochwth II. 121. 4; de: bwchwth 113. 5; buchus 114. 13; stb.;

v. ö. a *bücsü* szóval összefüggő *bocsájt*-igének alakját a HB.-ben: bulcsássá |

é: i. I. velag 105. 4; 112. 28; de: vilag 105. 6; stb. | esmer 108. 7; de: ysmer 109. 15 |

II. menden 114. 3; de: minden 117. 11; 12; stb. | esmer 115. 14; 16 | velag 117. 29; 120. 20; de: vylag 119. 20; 120. 29 | keralne 119. 34; 121. 13; de: kyral 118. 9 |

III. es 128. 2, is | esmer 130. 4; de: meg ysmer 125. 28 |

é: i. I. kenchy 109. 20 | kewan 105. 4, 108. 24, stb. | keen 107. 2; ken 106. 20; 107. 25; stb. | ennye 112. 10; anne 112. 20 | zerent 108. 16 | kedeegh 108. 12 |

II. ken 118. 31; 121. 4; 122. 13; de: kynnya 119. 21 | kesyrten 118. 20 | annye 113. 3; annesor 121. 5; de: menyzer 121. 5 | zerenth 115. 12; 120. 9; 20 | thekenh 116. 12 | zabadet 113. 28; segheth 117. 15; de: erőssyth 113. 6; fordyth 116. 11; stb. |

II. keserthet 124. 8 | hezelkewdwen 127. 12 | keen 127. 24 | he-wolkodo 129. 14 | zerenh 126. 6; 26; stb. | tekencz 128. 36; 130. 5 | mene 124. 6; menehany 127. 8 |

ö: ü. — Régi nyelvelméink általában eredetibb ö-t őriztek meg mai ü helyett az anynyi igeragozás tb. 1. szem. ragjában s a vele egyező tb. 1. szem. birtokos személyragban; továbbá a tárgyás igeragozás tb. 1. szem. ragjában, végre a tb. 3. szem. birtokos személyragban. Ugyanezen esetekben azonban még az ö-nél is eredetibb ë hanggal is találkozunk nyelvelméinkben; a mi codexünk csak a tb. 3. szem. birt. személyragban mutatja e legeredetibb ë hangot (l. é: ö: ü). Hátsóhangú szavakban ilyenkor o-t találunk a ma szokásos u helyett (l. o: u). Code-xünkben a következő idetartozó alakok találhatók:

I. erettewnk 105. 9; 111. 21; 110. 12; de: erettwnk 108. 31; stb. | nekewnk 111. 27; 29; de: nekwnk 110. 15 | ydwessegewnk 111. 29; de: ydwessegwnk 106. 7 |

II. nekewnk 115. 22; nekónk 116. 11 | ydwessegewnk 117. 24 || repedezysewk 119. 6 || keresónk 115. 23 |

III. ydwessegewnk 126. 23; 29 || elewthewk 125. 30 | dychere-tyewk 126. 36 | kenyerewk 127. 19 || elewnk 128. 16 | lezewnk 128. 17 || wezzewk 128. 19 |

ö: ü. — Eredetibb ő hanggal leginkább az -ü és -ül képzők és az -ül rag fordulnak elő.

I. zewnettlen 109. 22; sőt: zenetlen 112. 29; de: zwntelen 110. 18 || keserwsegew 109. 10 | zernyewseghes 110. 32 | de: mynden nemw 109. 19; kemenseghw 109. 21; zernyewseghes 106. 6; stb. || fezewlet 106. 8 | de: kenyerwl 107. 28; 108. 14 || felewl 105. 4; de: felywl 112. 20 |

II. nekól 119. 26 | kernyewl 115. 4; de: kórnywl 118. 8; — kórnyewl 122. 1 | elewl 116. 8 || zórnyew 118. 30 | keserew 117. 6; 119. 37; stb. | nemew 117. 12; 119. 37; stb.; || fezewlet 112. 2; megh fezewlt 116. 16; megh fezőlth 123. 10 | megh remól 116. 15 | kenyerewle 117. 9

kenyerewletes 117. 11 | orewl (olv. öröl) 119. 25 | erősewl 120. 8 | de: thestősawl 121. 28 |

III. beun 124. 6; de: bynes 128. 32; sat. || kewnyewseg 124. 10 | mynemew 124. 14 | istensegew 125. 36 | gyewnyerewseg 126. 16 | de: zepsegw 126. 34 || kenyerewl 125. 8; 129. 1; 129. 4; de: kenyerwletes 128. 34 | zegyewnewl 125. 29 | egyessewl 126. 19 | erewsewl 128. 3 || nekewl 124. 14; 128. 4; de: nekwl 125. 32 | ewrekwel 124. 28; 126. 31; stb.; sőt még eredetibb *é*-vel is: erekl 130. 24 (l. *é*: *ó*: *ü*).

2. Az ajak állásában a maitól eltérő helyzet (a mellső hangzóknál).

Általános vonása a magyar mellső hangzók fejlődésének az úgynevezett ajakhangzók felé való törekvés. Így találunk a régi nyelvben mai *ü* helyett *i*-t, *ö* helyett *ë*-t és *ő* helyett *ét*. E mellett azonban nyelvemlékeink egy része labializált *ö*-t is mutat mai labializálásban *ë*-vel szemben. Codexünknek különösen harmadik része mutat ily nyilván dialektikus és a mai *ö*-ző nyelvjárásainkkal egyező fejlődést.

a) Ajakműködés nélkül ejtett mellső hangzók:

i: *ü* és *í*: *ü*. I. byn 106. 10; 112. 22, stb.; de: bwn 110. 2; stb. | ydwes 105. 5; 6; 110. 28; stb. | ky lemb 106. 5; 6 | tykerew 107. 23 | fygwe 107. 29, 108. 6; stb. | zyl 108. 9; 108. 13 | zyz 108. 9 | gymelch 111. 20 |

II. bynes 113. 20; 21; 119. 36 | ydwes 107. 24 | ky lemb ky lemb 117. 16 | fighe 118. 34; | fyghes 113. 8 | zyle 115. 14; 117. 18; stb. | ziz 117. 1; 3; zyz 117. 25; stb. | yl 115. 19; il 114. 3; 116. 14 | ynnepnap 115. 12; innepnap 115. 9 | nekül 118. 6; 7 | tyzes 119. 17 |

III. bynes 125. 35; 128. 32 | ydwez 125. 31; idwez 126. 6; 126. 10; 12; 14 | tykewr 126. 4 | figg 129. 3 | zyl 125. 7; 126. 37; stb.; de: zwlem 125. 20 | zyz 125. 34; 126. 18; 27; de: zuw 128. 20 | tyz 127. 5; 127. 6; de: twz 124. 18 | zyxseg 124. 5; 9; 14 | fyl 126. 35 | fy st. 127. 6 | yt 127. 9 | dyhes 129. 10 |

ë: *ö*. I. erewm 105. 4, 111. 16; erem 110. 4 | gyenerw 105. 5, 105. 27; stb. | erek 105. 11; 106. 27; stb.; erewk 107. 23; 110. 19; stb. | eklel 105. 29 | khetez 106. 3; 4; ket 110. 7; de: kewt 112. 23 | zernyw 106. 6; 15; 107. 13, 110. 22 | feld 106. 31; de: fewld 106. 8; 106. 31 | be kernyekez 107. 14 | kenyerwl 107. 28; 108. 14 | kezzwl 108. 8 | tekell 110. 25; 110. 28; 112. 27; de: tewkeell 107. 17; 108. 24; 111. 18 | erdeg 111. 13 | ezthewer 111. 32 | eltez 112. 1; de: ewltez 106. 1 | fedez 106. 3 || bynes, ydwesseg, ky lemb, tyker, gymelches (l. *i*: *ü*) || elewzer 106. 18 || bunem, buneseken (l. *i*: *ü*), ewltez (l. feljebb), tyckere 107. 24 || erewm, genewrwsseg, erewk (l. feljebb) || Nem biztos olvasatú: ezteuer 111. 32 |

II. eremed 118. 4; de: öróm 119. 10; 119. 24 | megh kethez 118. 25; de: megh kóthöz 122. 4 | kernyewl 115. 4; de: kórnywl 118. 8 | kenyerewl 117. 9. 117. 11 | kezett 115. 19, kezeth 115. 16 | thekilletes 120. 17; de: tókel 119. 1; thókeletes 120. 7 | kenyw 115. 9; 116. 5; 22 | theredelmes 120. 18 || bynes, ydwesseg, ky lemb, zylethed, ilthed (l. *i*: *ü*) || örómed 119. 24 | ewrek 114. 18; órek 121. 19; de: órók 119. 11; 120. 1 | ewdeg 114. 12, ördög | gyönyörkedő 120. 11 || Nem biztos a

következő szavak olvasása; *yewe* 119. 4; *iewenek* 115. 15; *yewende* 114. 3 (de: *yōwendō* 119. 20); *yewetel* 114. 4; *keweth* 116. 11; *keueth* 116. 12; (v. ö. *kō* 119. 5) | *kevetkez* 113. 1 | *thewys* 113. 9, (de: *tō-wysk* 118. 27) | *newekedik* 116. 3 |

III. *erem* 126. 21; 34; stb.; *erwltelen* (olv. erültében) 127. 2; de: *ewrewmem* 124. 26 | *ennen* 126. 11 | *gyenyerwseg* 127. 8; *gyenyerkewttis* 129. 34; *gyewnyerewseg* 126. 16; *gywnyerkewdny* 125. 3 | *erek* 126. 31; 32; stb.; *erwk* 128. 3; 11; de: *ewrewk* 124. 25; 124. 28 | *feld* 126. 37; de: *fewld* 124. 24; *fewld* 128. 28 | *keny* 128. 35 | *kenyergk* 128. 35; 129. 32 | *kenyerewl* 129. 1; *kenyerevl* 129. 1; *kenyervevl* 128. 34; de: *kewnyurewl* 125. 8 | *kezett* 128. 12 | *tekelletes* 127. 22; *tekelletews* 124. 13 | *ther* 125. 23 | *fewlth* 128. 15 | *welghy* 128. 17 || *ewrewmem*, *gyewnyerewseg*, *gywnyerkewdny* (l. feljebb) || *erewk*, *fewlth* (l. feljebb), *tykewr* (l. i : ü) || *bynes*, *idwezlegy*, *zylettedeth*, *fystelgew*, *dyhessyg* (l. i : ü) || Kétesek: *teuwysk* 128. 4, *kewet* 127. 22 |

é:ő. I. *khe* 106. 4 | *teer* 108. 14 | *gyez* 110. 12 | *zelew* 111. 20 || *dicheseg* 106. 9; 106. 18; stb.; de: *dichew* 105. 10; 110. 3 | *zepletelen* 106. 26 | *tetee* 107. 2; 109. 21; 110. 9 | *erem* 109. 24; *eres* 111. 12; de: *erews* 110. 22; 112. 25 | *ide* 111. 30 || *zerete* 105. 5 | *teremthe* 106. 15 | *esmere* 108. 7 | *zyle* 108. 9; 108. 13 | *nyere* 109. 28 | de: *elew* 112. 17; *zeretew* 105. 3; *tiztelendew* 112. 18 || *keserwsegrel* 105. 20; 107. 24; 108. 6; *zernywsegrel* 107. 13; de *fewldrewl* 106. 31; stb.; sőt: *helruw* 111. 15 |

II. *venek* 116. 8 (vevének) | *ienek* 116. 9 (jövénék) | *len* 118. 5; de: *lōn* 117. 29 | *ther* 117. 4 | *theled* 117. 25 || *eleth* 115. 6; 118. 8, stb.; de: *eloth* 118. 33 | *yde* 114. 11; 116. 7, stb.; | *dycheseg* 117. 4; 117. 28; stb.; | de: *dychōsig* 121. 13 | *zepletelen* 119. 30 || *yewende* 114. 3 | *zyle* 115. 14; 117. 18; 119. 36 | *zerethe* 117. 10 | *therythe* 117. 19 | de: *zerethō* 118. 17; 31; *rezketendō* 119. 19; *yōwendō* 119. 20; stb. |

III. *len* 126. 8; 127. 5; 128. 10, *leen* 128. 11; 12; *leel* 127. 11 || *eres* 126. 6; de: *erews* 125. 5; stb. | *zepletelen* 126. 7; de: *zepletelen* 125. 7 | *elezer* 128. 8 | *ffertezetesre* 130. 6; 7 || *theremtem* 124. 3, 125. 9; 32; 129. 26; *teremtetyet* 127. 15 | *zyle* 125. 7, 125. 20; 127. 30 | *ydwezytte* 125. 31 | *terewte* (e h. *teremte*) 128. 28 | de: *chewzew* 124. 21; *elenzew* 124. 21; *zeretew* 127. 3 |

b) Ajakműködés nélkül s egyszersmind eredetibb nyelvállással ejtett mellső hangzók:

ē:ō. I. *wlek* 105. 17 | *kezwlek* 108. 8 |

II. *zywek* 119. 17 | *wlek* 116. 1 | *lelkyek* 120. 28, *lelkük* (v. ö. *ō:ū*).

III. *kerelmesség* 125. 27, *kérelmésük* | (v. ö. *ō:ū*).

ē:ō:ū. I. *zenetlen* 112. 29; de: *zewntetlen* 109. 22; *zwntelen* 110. 19 |

II. *gyelekezeth* 115. 15 || *megh sebessseless* 113. 13, (vö. *ō:ū*) |

III. *zenetlen* 117. 6, *szüntelen* || *erekel* 130. 24, *örökül* | l. *ō:ū* |

c) Ajakműködéssel ejtett ē.

Codexünk kivált 3. részének és 2. rész három utolsó imádságának dialektikus sajáttságaihoz tartozik, hogy mai köznyelvi ē helyett

sokszor *ö*-t használ. E hangváltozás előfordul más codexeinkben is (l. QuarryC., WinklC., SándC., NagyszC., CzechC., JordC., DebrC., TihC., KrizaC., WeszprC.).

I. *lelew* 112. 32 | *dichyesegeus* 107. 32; *kellemethews* 112. 7 | *nekeud* 111. 14; *teteleud* 112. 9.

II. *ewthek* 116. 30 | *folsegosb* (e h. *fólsegósb*) 121. 11 | *wóthethny* (?) 122. 2 | *kóróztth* 122. 9; 122. 12 | *tózek* 122. 13 || *werósz* 118. 22; *fenósz* 121. 8; 121. 15; *folsegos* 121. 11; *edósz* 121. 15; *megttestóswl* 121. 28 | *thyzthol* (e h. *thyzthól*) 121. 11; *de: thyzthelendó* 123. 9 | *helhóztthethny* 122. 1 || *lelkóm* 121. 17; *ylethóm* 121. 18 | *kóróztód* 122. 12 | *helyón* 122. 1.

III. *lewlkem* 127. 37; 127. 34; *stb.*; *de: lelky* 124. 4; *lelkem* 126. 6; *stb.* | *fewlewttev* 124. 7; *de: felewthe* 128. 15; *felete* 127. 28; *stb.* | *feurtewz* 124. 8; *ferrtetz* 128. 33; *de: fiertetz* 130. 6; 103. 7 | *lewth* 127. 1, *létt* | a mai használattal egyezően *é*-t tartottak meg tőszótagjukban: *égy* (mai írással) 127. 27; 130. 19; *égyéb* 125. 3; *égyesül* 126. 19; *élég* 130. 23; *éléged-* 128. 2; (*esmer* 130. 4;) *fél* 124. 17; 22; *stb.* | a mai használattal egyezően *ö* van a következőkben: *bóles* 125. 7; *föld* 124. 24; *fősvény* 129. 9; *gyönyörő* 126. 16; *könynő* 124. 10; *könnyűrőlet* 125. 8. *stb.* — *kétesek: yewewk* 124. 10; *yewetel* 126. 14; *kwet* 127. 22; *teuwsk* 128. 4 | mai *ö* helyett eredetibb *ē*: l. *ē*: *ō*.

A második szótagban: *eerdewm* 125. 26; *de: eerdem* 125. 8; 125. 32; *stb.* *zegewnewl* 125. 29; *de: zegenaywl* (?) 125. 13 | *lelew* 125. 2; *de: lelek* 126. 12; 27; 128. 8 | *fewlewttev* 124. 7; *de: felete* 127. 28 | *ygewn* 129. 24; *de: ygen* 124. 2 | *myndewm* 124. 5; 12; 26, *de: rendesen*; *mynden* | a mai ejtéssel egyező *ē* a második szótagban: *gyermék* (mai helyesírással) 126. 34; *embér* 125. 13 *stb.*; *ezén* 124. 2; *jelén* 124. 19; *kérészt* 129. 3. *stb.* | a mai ejtéssel egyező *ō* a második szótagban: *eszköz* 127. 26; *gyümölcs* 128. 15; *öröm* 124. 26. *stb.* | mai *ö* helyett eredetibb *ē*: l. *ē*: *ō*.

Képzőkben és képzők előtt: a) *igeképzők*: *meg nehezewthem* 124. 8 | *mywelkeudet* 129. 16; *hezlekedwen* 127. 12; *chelekedeth* 127. 25; *gywneyrkeudny* 125. 3, *olv. gyönyörködni*; *gyenyerkewttes* 129. 34, *olv. gyönyörködtess* | *éheuzew* 124. 16; *emlekeuzem* 127. 36; *de: yegyez* 127. 26 | *gywlekeuznek* 125. 21; *de: wethkezthem* 129. 6; 129. 18; 130. 13 | *tyztewl* 126. 36; *de: tyztelet* 127. 28 | a mai ejtéssel egyező *ē*: *szentél* (mai helyesír.) 126. 11; *jelént* 126. 24; *helyéztet* 128. 19 || — b) *névszóképzők*: *edews* 125. 9; 31; 34; *edewsegeus* 125. 1; *edessegeus* 125. 29; 128. 20; *de: rendesen: edes; edesseges* 125. 17. *stb.*; *lelkeussegeus* 124. 21; *zeleus* 128. 24; *zepssegeus* 128. 23; — *zyzessegeus* 126. 35; 127. 16; 19; *de: zyzesseges* 126. 18; 31; 127. 10; 22; 25 | *zerzewth* 126. 21; *theremthewth* 124. 22; *helheztetwth* (e h. — *ewth*) 128. 19 | a mai ejtéssel egyező *ē*: *engédelme* (mai hely. i.) 126. 28; *segédelme* 129. 31; — *fejedelem* 126. 13; — *bölcsességés* 125. 5; *bőségés* 130. 20; *fényés* 126. 4; 33; *fértőzetés* 130. 7; *förtőzetés* 128. 33; *kégyés* 128. 9; *stb.*; *tisztés* 127. 14; — *életett* 127. 21; *szérett* 127. 30; *terémtett* 128. 15; *stb.* — *véték* 130. 18.

Ragokban és ragok előtt: a) *alanyra mutató személyragok*: *zenwedewk* 124. 6 | *idwezlewm* 126. 6; *de: emlekeuzem* 127. 36; *kerem* 129.

19; 130. 19 | *legyetewk* 126. 35; 127. 3; de: *legyetek* 126. 31; 127. 16; stb.; erdemletek 126. 33 | *b*) birtokosra mutató személyragok: *kewnyew-segeum* 124. 10; *lewlkewm* 124; 17; 23; de: *lelکم* 126. 6; 130. 16; *lewlkem* 127. 37; *edewssegeum* 124. 25; *ethelewm* 124. 25; *engeum* 124. 13; 125. 33, 130. 3; de: *engem* 125. 12; 13 stb.; *ennekewm* 127. 35; *nekewm* 124. 25; de: *ennekem* 124. 20; 126. 26; stb.; *nekem* 129. 7 | *istensegewd* 125. 28, *zerelmessegewd* 128. 1; *werewd* 125. 34; de: *weered* 128. 31; — *mehewd* 128. 15; de: *mehed* 127. 15; — *tegewd* 126. 27; 127. 10; 128. 8; 9; de: *teged* 124. 11; 128; 34; stb.; — *tenekewd* 128. 7; *nekewd* 128. 35; *nekwd* (e h. *nekewd*) 128. 25; de: *theneked* 129. 4; *teneked* 129. 18; 32 | említésre méltó: *elewthew* 124. 12, *előtte*; de: *elewte* 125. 13; *elewthe* 125. 19; 22; *ellewthe* 125. 28; — *fewlewttew* 124. 7; de: *felete* 127. 28; *fewlwthe* 128. 15 || *vännēm* (mai írással) 124. 5; 128. 33; *vesznēm* 125. 11; *esnēm* 125. 19; *neveznēm* 128. 32; *legyetek* 126. 31, stb.; *érdemlēték* 126. 33; *érzēték* 127. 4 | *édösségēm* 124. 26; *kevélységēm* 129. 9; *fösvénységēm* 129. 9. stbeff. igen gyakran; *vendég-ségęd* 125. 3; *felsőgęd* 129. 9; *kęgyelmességęd* 129. 19. stb. stb.; *lōlkęd* 127. 34 || a többes -k előtt: *myndewnewk* 124. 12; de: *myndenek* 127. 15; 28; — *zemeuk* 126. 31; de: *zemek* 126. 32. stb.; — | a tárgyrag előtt: *kykewth* 124. 6; de: *kyketh* 127. 20; 33; *engewmewth* 124. 13, de rendszeren: *engemet*; — *nehesegewth* 124. 21; *edessegewth* 127. 30.

Ebből az összeállításból kitűnik, hogy habár codexünk harmadik része az alakoknak eléggé tekintélyes számában mutat ő-t mai *ē* helyett, mégsem ezek, hanem a mai köznyelvi használattal egyező alakok az uralkodók.

II. Mássalhangzók.

I. A mássalhangzók megőrzése és hiánya.

Eredeti *j*: *hozziad* III. 117. 18; III. 130. 1; 18; *hozjam* III. 124. 3; 125. 35; *hozjad* III. 124. 10; 23; 130. 5; *hozzya* III. 130. 2; de: *hozzam* I. 109. 2; III. 125. 37; stb. | *yrgalmazy* II. 113. 20; de: *yrgalmaz* II. 113. 25; 114. 7; stb. | *erōzyen* (e h. *erōzyem*) II. 120. 7 | *yzya* II. 116. 26, *issza* | *nyeryedh* II. 119. 28; *iryad* I. 110. 17; *tekelyed* I. 108. 24; *fogyad* I. 111. 15; *esmeryed* III. 130. 4; — *érdekes* alak: *halgassya* II. 120. 11, *hallgassa* | *kernyewl* *metelthetneyek* II. 115. 4; *fogattathneyek* II. 115. 6; *mwlneyek* II. 118. 19; *zabadytanaya* II. 117. 22; *megh kenneyek* II. 116. 9 | *eresseych* I, 111. 12; *sebeseychyed* *megh* I. 112. 3; *teleseycz* III. 124. 16; *fordeych* II. 114. 14, de: *erewsich* I. 112. 25; *rabadych* II. 122. 13; *segycz* III. 125. 16; stb. || *rezyank* II. 119. 4; *mezeytelen* II. 118. 33; *ky bochaytad* I. 111. 9; *kayaltas wala* I. 109. 10.

Hiatus-pótló elemnek kell tartanunk a *j*-t a következőkben:

legend I. 110. 31 | *meteleseyerth* II. 118. 8; *witeleyerth* II. 118. 10; *kerezthsegheyerth* II. 118. 19; *werytekezeseyerth* II. 118. 22; *jelensegheyerth* II. 118. 23; *megh kethezeseyerth* II. 118. 25 *vereseyerth* II. 118. 25; 27; *bee tōreseyerth* II. 118. 27 stb. stb. | *leyanya* II. 119. 34.
eredeti *v*: *hywsegh* I. 108. 10; 26 *gyowonas* II. 120. 19; *gyowonth*

II. 121. 6; *özve* II. 118. 35; *zadual* I. 115. 13; *könywel* II. 118. 30; *tekel letessegwel* III. 127. 22 stb.

eredeti *z*: az *kerest* I. 106. 22; ez *wilag* I. 108. 28; az *thewys korona* II. 113. 9; ez *wilagh* II. 119. 22; az *te zywed* III. 127. 9; ez *wy-lag* III. 126. 4 | *ezkepen, ezkeppen* II. 113. 7; stb. de: *annak* II. 120. 11; *ara* III. 125. 16, *arra*; *abba* II. 120. 4; *akoron* II. 118. 5; *adyglan* III. 125. 27.

eredeti *n*: *ayanlal* I. 108. 11, *ayanlassa* II. 118. 36 stb. de: *ayalassa* II. 118. 11 | *onzonlak* I. 107. 18; de: *onzollak* III. 124. 11.

kétes: *bwlseg* I. 111. 25, *bőség*.

Az elősorolt teljesebb alakokkal szemben újabszerű kopással is találkozunk.

Az *l* hang elveszett hosszú magánhangzó után: *nekil* II. 118. 6; 7; *neköl* II. 119. 26; *nekewl* III. 124. 14; 128. 4; *nekwl* III. 125. 32 | rövid magánhangzó után: *otalmam* III. 129. 31; de: *oltalmam* III. 129. 31; *oltalmaz* III. 129. 33; *meg oltalmaz* III. 125. 37 | *gywlewseg* III. 129. 11, *gyülölség*; ez az alak *codexeinkben* igen gyakori | *dokok* III. 127. 32, *dolgok* (a *boldog*, mint *codexeinkben* rendszeren, itt is mindig *bodog*) | két mássalhangzó közt: *wezery* III. 130. 21. e h. vezérlj.

a *j* beolvadt az -ít képző egyes példáiban; továbbá ezekben: *mezytelen* I. 108. 6; *mezythelen* III. 124. 15; de: *mezeytelen* II. 118. 33 | *werytekezeseyerth* II. 118. 22; ma is gyakran: *verejtekezés*.

a *v* kiesett két mássalhangzó között: *kewnben* I. 110. 18, — továbbá a már említett *lön, tón, vón*-féle alakokban.

a *t* hiányzik: *sokasagaer* III. 130. 14.

2. Hosszú mássalhangzók.

Tanulságos alakok ezek az *ss*-hangúak:

a) I. *wygassaagh* 105. 3; *zomorossag* 111. 33 | II. *wygassagh* 117. 14; 118. 11; 119. 36; de: *wygasagh* 119. 12 | III. *wygassag* 128. 1; 129. 13; 19; *tyztassag* 128. 27;

b) I. *hamissan* 105. 25; *eresseych* 111. 12 | II. *erössyt* 113. 6; *sebesselesse* 113. 13, *sebesülése*; *bynessek* 113. 20; *telyessed-* 115. 3; de: *tellyesed-* 115. 13; 118. 11; *hamissan* 118. 26; — *zelessen* 119. 19; *erössen* 119. 28; 120. 14; de: *erös* 120. 17 | III. *wylagossohad* 124. 18; — *eggyessewle* 126. 19;

c) I. *ayanlassrol* 111. 5; de: *hullatassod* 105. 22 | II. *fygghessed* 113. 9; *sebesselessed* 113. 13; — *helheztetessed* 113. 17; — *zabadetas-sod* 113. 28; — *thamadassod* 114. 2; *kerelmessyt* 120. 11; de: *keremeseth* 120. 12; *hullatassok* 120. 18; — | III. *karomlassom* 129. 13; — *yzlessem* 129. 15; — *yltetessom* 129. 15 || Hasonló alakokkal más nyelv-
emlékeinkben is találkozunk.

Az articulatióban való eredetibb jelenséget találunk a *mevet* (ma: *nevet*) szóban: *mewetseg* III. 129. 13.

(Vége köv.)

SCHMIDT Győző.*)

*) A XXIII. k. 341. lapján közölt zürjén és votják szóegyeztések szintén Schmidt Győzöttől valók s csak tévedésből került alájuk Vasverő R. neve.